

Bomhus kyrkogård

Kulturhistorisk inventering

Bomhus kyrkogård
Gävle stad
Gästrikland
2003–2004

*Lisa Johansson
Anna-Karin Martinsson
Klara Wirdby*

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Rapporter, böcker och mycket annat kan Du köpa i länsmuseets butik, beställa på tfn 026-65 56 35 eller e-post butiken@xlm.se

Länsmuseet Gävleborg
Box 746, 801 28 Gävle
Telefon 026-65 56 00
Fax 026-65 56 29
butiken@xlm.se
www.lansmuseetgavleborg.se

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG

Bomhus kyrkogård

Kulturhistorisk inventering

Bomhus kyrkogård
Gävle stad
Gästrikland
2003–2004

Rapport 2004:07
Lisa Johansson
Anna-Karin Martinsson
Klara Wirdby

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg

Box 746, 801 28 Gävle

Telefon 026-65 56 00

Fax 026-65 56 29

© Länsmuseet Gävleborg 2004

Utgiven i samarbete med Gävles kyrkliga samfällighet

Faktagranskare: Göran Arvidsson

Omslagsbild: Foto från Länsmuseet Gävleborg, Dg 04-3774.

Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande 96.0419

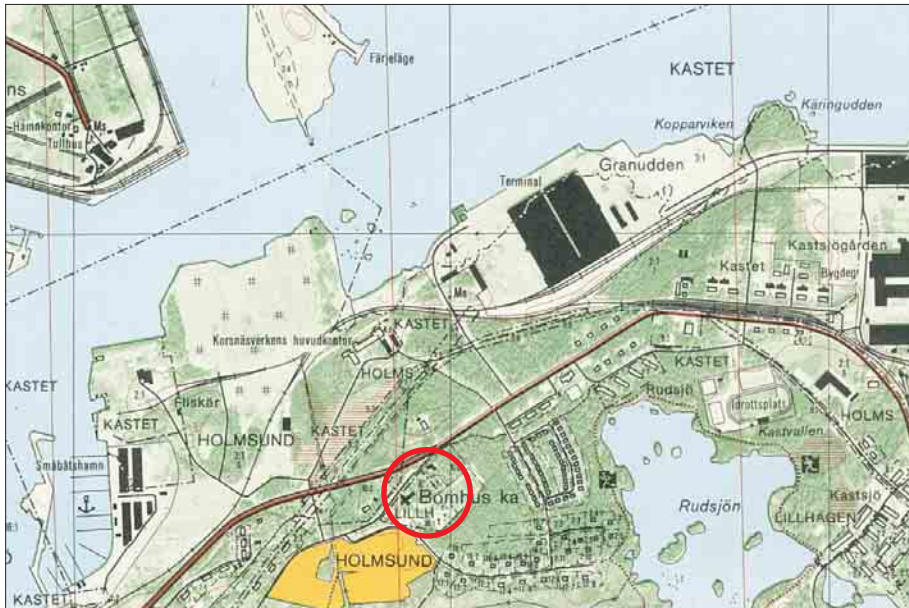
ISSN 0281-3181

Kopiering: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLL

Sammanfattning.....	5
Inledning	6
Metod	6
Inventering	7
Fotografering.....	7
Arkiv	7
Litteratur.....	7
Kyrkogårdens framväxt i Sverige	8
Medeltid	8
1600- och 1700-talens kyrkogård.....	9
1800-talet	10
1900-talet	11
Minneslundar.....	12
Skogskyrkogårdar	13
Lagar	14
Historik	14
Lag (1988:950) om kulturminnen m.m.	14
Begravningslagen (1990:1144)	15
Skötselråd.....	16
Rengöring av stengravvårdar.....	16
Lagning av sprickor och flisor.....	16
Underhåll av gjutjärn	17
Underhåll av gravvårdar i trä	17
Inskriptioner, förgyllning och målning	17
Historik.....	18
Bomhus församling.....	18
Bomhus kyrkogård	19
Kyrkogårdsbeskrivning.....	20
Planform.....	21
Omgärdning	22
Vegetation	22
Byggnader	22
Kvartersstruktur	24
Kvartersvis beskrivning.....	24
Kulturhistoriskt värde och bevarande	27
Bevarandevärda strukturer.....	27
Särskilt bevarandevärda gravvårdar	30
Förteckning över särskilt bevarandevärda gravvårdar	31
Referenser	32

Bilaga. Kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar

*Bild 1. Utdrag ur Gula kartan 13H:64 med inventeringsområdet markerat.
Skala 1:20 000.*

SAMMANFATTNING

Länsmuseet Gävleborg har på uppdrag av Gävle kyrkliga samfällighet genomfört en kulturhistorisk inventering på Bomhus kyrkogård under 2003-2004. Arbetet har utförts av antikvarierna Lisa Johansson, Anna-Karin Martinsson och Klara Wirdby. Inventeringen har delvis bekostats genom kyrkoantikvarisk ersättning.

Uppfattningen om hur en kyrkogård ser ut idag, med t.ex. alléer, formklippta träd, gravvårdar i rader och gångsystem, är en relativt ung företeelse. Under medeltiden var kyrkogårdarna gräsbevuxna utan några träd eller planteringar. Gravplatsen omgärdades av en bogårdsmur och kunde även användas som plats för marknader. Djur betade kyrkogårdarna och höll dem öppna. Under senare delen av medeltiden började man gravsätta inne i kyrkorna, då framför allt människor ur de högre stånden.

Under 1600- och 1700-talen förändrades inte kyrkogårdarna så mycket. En författning genomdrevs däremot i början på 1800-talet som krävde ritningar med trädplanteringar och striktare planer och 1815 förbjöds kyrkogårdar inne i städerna. Mot slutet av 1800-talet hade kyrkogårdarna utvecklats till den utformning som vi idag förknippar med en äldre kyrkogård. Under 1900-talets tidigare del tillkom många skogskyrkogårdar som hämtar sin inspiration från den inhemska naturen och sedan mitten av 1900-talet har minneslunden varit en populär gravsättningsform.

Flera lagar reglerar de kulturhistoriska värdena på kyrkogårdarna. Främst reglerar Lag (1988:950) om kulturminnen m.m. hur de kulturhistoriska värden ska behandlas men även Begravningslagen (1990:1144) tar upp kulturhistoriska värden.

Människor har bott i Bomhus ända sedan järnålder och mänsklig aktivitet har funnits i området sedan bronsålder. Fram till slutet av 1800-talet var det fisket och jordbruket som var huvudnäringarna. År 1899 köpte Korsnäs Sågverks AB upp den stora släktegendomen Holmsund-Kastet och Bomhus blev ett expansivt bruksamhälle. Befolkningsökningen gjorde att en kyrka uppfördes i Bomhus 1907 och kyrkogården invigdes 1919.

Kyrkogården kan sägas vara droppformad med kyrkan i den västra delen. Den västra delen runt kyrkan är också den äldsta delen och består dels av Serie 1 med många äldre familjegravar och dels av U:2 som är ett före detta varvsgravsområde. Kyrkogården omgärdas av skog i öster och i söder, av en tujahäck i norr och ett trästaket mot söder. Större delen av kyrkogården består av gräsbevuxna kvarter omgärdade av grusgångar. Kyrkogården har en karaktär av skogskyrkogård med sporadiskt bevarade högresta tallar och tät skog som omgivning. Inom området finns en hel del häckar som avgränsar kvarter och gravar. På kyrkogården finns förutom kyrkan en bisättningskällare från 1922 och en personalbyggnad.

Det kulturhistoriska värdet på kyrkogården omfattas till stor del av det som karaktäriserar kyrkogården. Dels finns övergripande strukturer och kvaliteter som karaktäriserar kyrkogården och dels har några särskilt kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar valts ut och de presenteras separat i en bilaga.

De värdefulla strukturer som finns på Bomhus kyrkogård är den vegetation och markbeläggning som förekommer, kvartersindelningen som råder samt variationen mellan olika gravvårdar både avseende ålder och utformning. Det är därför viktigt att inte förändra dessa karaktärsdrag. Det är även viktigt att bevara äldre gravvårdar på ursprunglig plats och att anpassa nya gravvårdar efter omgivande avseende materialval, dimension och form.

Tillkomst av nya vårdar på Bomhus kyrkogård bör i första hand ske i de kvarter som redan har många nya vårdar. I serie 1 och västra delen av U:2 återfinns de flesta äldre gravvårdarna och här ska större krav ställas på anpassning.

INLEDNING

Länsmuseet Gävleborg har under 2003 på uppdrag av Gävle kyrkliga samfällighet genomfört en kulturhistorisk inventering på Bomhus kyrkogård i Gävle. Gävle kyrkliga samfällighet har sökt och beviljats kyrkoantikvarisk ersättning för att delfinansiera inventeringen. Inventeringen har utförts av antikvarie Lisa Johansson, Anna-Karin Martinsson och Klara Wirdby, samtliga antikvarier vid länsmuseet.

Begravningsplatser är kulturhistoriskt intressanta miljöer. De berättar om lokalbefolkningen och lokalhistorien. Gravvårdar och kyrkogårdar uppvisar arkitektoniska strömningar och visar på äldre tiders hantverkskicklighet i detaljer som t.ex. sten- och gjutjärnsarbeten.

Våra kyrkogårdar genomgår samtidigt en ständig förvandling och modernisering för att tillgodose vår tids krav på tillgänglighet, så som handikappanpassning och god arbetsmiljö. Dessa förändringar ska enligt lag göras med hänsyn till de kulturhistoriska värdena. Dagens regelsystem lägger stort ansvar på förvaltarna att vårda och underhålla begravningsplatserna utan att minska eller förvanska de kulturhistoriska värdena. För att underlätta för denna förvaltning krävs kulturhistoriska underlag. Att precisera dessa kulturhistoriska värden och ta fram kulturhistoriska underlag blir kulturmiljövårdens uppgift. Föreliggande inventering och dokumentation är tänkt som ett sådant underlag.

För att underlätta och uppmuntra till att inventeringsarbetet på Sveriges kyrkogårdar kommer till stånd har Riksantikvarieämbetet tagit fram en skrift, *Vägledning för inventering av kyrkogårdar och begravningsplatser*. Denna vägledning har legat till grund för inventeringsarbetet av Bomhus kyrkogård.

METOD

Inventeringen av Bomhus kyrkogård i Gävle är en av tre kyrkogårdsinventeringar som genomförts av Länsmuseet Gävleborg på uppdrag av Gävle kyrkliga samfällighet. Samtliga tre inventeringar har genomförts med samma metod. Inventeringens fältarbete gjordes under perioden april–november 2003.

Sammanställningen, som gjorts i form av denna rapport, innehåller historik, en beskrivning samt en karaktärisering av kyrkogården. Sammanställningen avslutas med en kulturhistorisk värdering där bevarandevärda strukturer och gravvårdar preciseras. Målsättningen är att den kulturhistoriska värderingen skall ligga till grund för fortsatt vård- och underhållsarbete på kyrkogården.

De gravvårdar som inventerats separat och utpekats som kulturhistoriskt värdefulla redovisas i en bilaga med gravvårdsnummer, fotografi samt urvalskriterium.

Inventering

Fältarbetet har utförts i två etapper. I den första etappen inventerades kvarteren var för sig avseende bland annat omgivning, omgärdning, vegetation, planform, gravvårdstyper och gravvårdsmaterial. I den första etappen identifierades de kulturhistoriskt värdefulla gravvårdarna som sedan har inventerats separat.

De gravvårdar som identifierats som kulturhistoriskt värdefulla i den första etappen inventerades separat i etapp två. Inventeringen avser bland annat troligt tillkomstår, stildrag, utformning, beskrivning av gravvårdens omgärdning och ytmaterial samt gravvårds- och inskriptionstyp.

Fotografering

Fotografering har skett med digitalkamera. Kyrkogården har fotodokumenterats i sin helhet avseende omgärdning, struktur, vegetation, gångsystem och byggnader. Varje kvarter har även fotodokumenterats separat. Slutligen har de gravvårdar som inventerats i etapp två fotodokumenterats.

Det digitala bildmaterialet har både fungerat som arbetsmaterial under fältarbetet och som illustrationer i sammanställningen. De digitala bilderna har förtecknats, bränts på CD och förvaras i Läns museet Gävleborgs bildarkiv.

Arkiv

Inventeringen har kompletterats med arkivstudier. Följande arkiv har använts:

- Läns museet Gävleborgs arkiv
- Länsstyrelsen Gävleborg, Kulturmiljöfunktionens ärendearkiv
- Gävles kyrkliga samfällighets arkiv
- Gävle Stadsarkiv
- Bomhus Hembygdsförening

Litteratur

Inför inventeringen har tillgänglig litteratur över kyrkogårdar och kyrkogårdsinventeringar studerats. Studerad litteratur och litteraturstudiens syfte kan delas upp i tre delar.

Först har bakgrundskunskap inhämtats om kyrkogårdens historia, vilket sammanställts i rapportens kapitel *Kyrkogårdens framväxt i Sverige*. Här har H. Wadsjö och S. Ambrosianis *Kyrkogårdskonst* och E. Buchts *Kyrkogårdens gröna kulturarv* varit vägledande. M. Westerdahls *Den svenska skogskyrkogården* har givit en bra beskrivning av skogskyrkogårdens framväxt. I informationsmaterialet *Kyrkoantikvarisk ersättning, vård och underhållsplanering. Information till församlingar och samfälligheter om vård av kyrkliga kulturminnen* från Svenska kyrkan finns en sammanfattning över svensk kyrkogårdshistoria som varit användbar.

För att hitta en metod för själva inventerings- och fältarbetet har i en andra del olika material studerats. Främst har två källor använts. Dels har de inventeringar som Göteborgs Stadsmuseum genomförde under 1993 fungerat som goda förebilder. Dels har mycket information och kunskap hämtats från riksantikvarieämbetets skrift *Vägledning för inventering av kyrkogårdar och begravningsplatser*. Annan litteratur som behandlar kyrkogårdsinventeringar och som studerats är riksantikvarieämbetets bok *Kyrkogårdens form och miljö* samt ett specialnummer av tidskriften *Kulturmiljövård* (6:1989) om kyrkogårdar, utgiven av riksantikvarieämbetet. Även inom metodarbetet har ovan nämnda informa-

tionsmaterial från Svenska kyrkan om bland annat kyrkoantikvarisk ersättning använts. Läns museet Gävleborg genomförde 1998 en inventering av Ljusdals kyrkogård som också fungerat som underlag.

Slutligen har församlingens eget utgivna material samt arkivmaterial använts som underlag för sammanställningen av församlingens och kyrkogårdens historia.

KYRKOGÅRDENS FRAMVÄXT I SVERIGE

Den uppfattning vi har av en kyrkogård idag med alléer, trädplaneringar, formklippa buskar, gångsystem och gravstenar i rader är en relativt ung företeelse. Inte förrän på 1800-talet började man över huvud taget plantera träd och formklippa buskar på kyrkogårdarna. Under nästan tusen år har istället kyrkogården varit fri från vegetation och utan annan utsmyckning än olika gravmonument i en vildvuxen gräsmatta eller någon slags äng. För att ge en bild av dagens kyrkogårdars historiska förankring följer en historisk redovisning från medeltiden fram till idag.

Medeltid

Kunskapen om hur medeltidens och stormaktstidens kyrkogårdar såg ut i detalj är fragmentarisk. Den information som finns tillgänglig är idag bevarade kopparstick, ritningar samt enstaka gravvårdar eller gravbyggnader.

Kristendomen kom genom den katolska kyrkan till Sverige kring år 1000. När kyrkorna skulle anläggas fick tomten för kyrkan skiljas ut från den oskiftade jorden, på samma sätt som bytomterna. Kyrkogården delades ofta upp mellan de olika byarna så att alla fick sin bestämda gravplats. Ända in på 1800-talet fanns denna tradition kvar på många platser, att man begravdes i sin "ättehög".

Den medeltida kyrkogården var gräsbevuxen utan några träd eller plan-

Bild 2. Trönö gamla kyrka i Hälsingland. Kyrkan och kyrkogården härstammar från medeltiden och här finns även den gamla bogårdsmuren bevarad även om den restaurerats kraftigt.

teringar. Kyrkogården var tydligt avgränsad utåt till skydd mot både folk och få samt andra angrepp mot den vigda jorden. Avgränsningen kunde bestå av träbalkar täckta med spåntak eller en mur av sten. Benämningen var bogårdsmur men blev senare kyrkogårdsmur. Klostrens uppkomst på 1100-talet influerade också kyrkogårdarnas utformning, bl.a. genom att nya växter introducerades så som buxbom.

Under medeltiden användes inte kyrkogården bara som en religiös plats, den fungerade även som en allmän plats där sammankomster av olika slag hölls. T.ex. var det en plats för handel och vissa fall hölls mindre marknader på kyrkogården.

Under medeltiden började även kyrkobyggnaden fungera som begravningsplats, först och främst för personer ur det adligaståndet. Så småningom gavs möjligheten till kungliga personer, högadeln och kyrkans välgörare. Under senmedeltiden öppnades kyrkan som begravningsplats för hela det övre samhällskicket.

1600- och 1700-talens kyrkogård

Under 1600-talet rådde till stor del fortfarande medeltida förhållanden på kyrkogårdarna. Det var en trädfattig plats där djur gick och betade i det höga gräset. Ändå hade redan under reformationen Martin Luther föreslagit att flytta kyrkogårdarna utanför städerna. Luther ville förvandla medeltidens kyrkogård från marknadsplats till en plats för kristlig andakt och begrundan. Gustav Vasa försökte i ett förmaningsbrev 1554 stadga att gravplatserna inte fick förorenas av djur och deras vidrigheter utan att kyrkogårdarna skulle hållas och bevaras på ett kristligt sätt. Samtidigt ingick det gräsbete för kreatur ända fram till 1819 i klockarens löneförmåner. Utifrån detta kan man konstatera att det snarare handlade om en vilja än något som fick något större genomslag.

Större omsorg kom att ägnas åt kyrkorummet med förnäma gravhällar, fristående gravkor eller pompöst inredda gravrum i valv och kamrar. Gemene

Bild 3. Rullbo kyrkogård i Los med Orsa Finnmark anlades så sent som 1865 men uppvisar samma struktur som de äldre kyrkogårdarna.

mans begravningsplats, som alltid varit kyrkogården, blev således förbisedd. De gravvårdar som fanns på kyrkogården var troligen små gräs- eller sedumbevuxna gravkullar eller enkla trävårdar nedstuckna i gräset.

Stormaktstiden medförde ökad handel och krig och nya influenser nådde Sverige. I profana trädgårdar vid slott och herrgårdar började alléer planteras. Under 1600-talets senare del hade den idag så vanliga parklinden introducerats.

Rent praktiskt genomfördes inga omvälvande förändringar på kyrkogårdarna under 1700-talet. Det fördes däremot en livlig diskussion bland de upplysta att något behövde göras för att råda bot på kyrkogårdarnas planlösa utformning, ohälsosamma placering i städerna, okristliga skick och bristande skötsel. Några predikade att de bibliska gravplatserna låg i det fria och inte inne i kyrkobyggnader och att det nuvarande gravskicket var okristligt. I det sammanhanget var även önskan att göra kyrkogården till en plats för andakt viktig. Andra hävdade vikten av estetik genom planerade gångar och alléer för att råda bot på problemen. De synpunkter som vägde tyngst för en förändring var däremot de hygieniska. Att begrava de döda inne i kyrkorna ansågs smittospridande och ohälsosamt. År 1783 förbjöds försäljning av gravar och begravning av lik inne i kyrkorna. De överfulla kyrkogårdarna inne i städerna ansågs även de ohygieniska och sanitärt olämpliga. Enligt samtida dokument låg de dödas ben ännu och vräkte inför allas blickar på de överfulla kyrkogårdarna i städerna.

1800-talet

I början av 1800-talet genomdrevs en författning som krävde ritningar med trädplanteringar och striktare planer på de nya kyrkogårdarna. År 1815 förbjöds begravningar inne i städer och byar, istället skulle nya kyrkogårdar uppföras utanför tätorterna. Dessa bestämmelser kan ses som svar på den debatt som fördes under 1700-talet.

De nya kyrkogårdarna var symmetriskt uppbyggda med gångar, kvarter och trädalléer. Trädplaneringarna var ett viktigt inslag. Speciellt på de nyanlagda

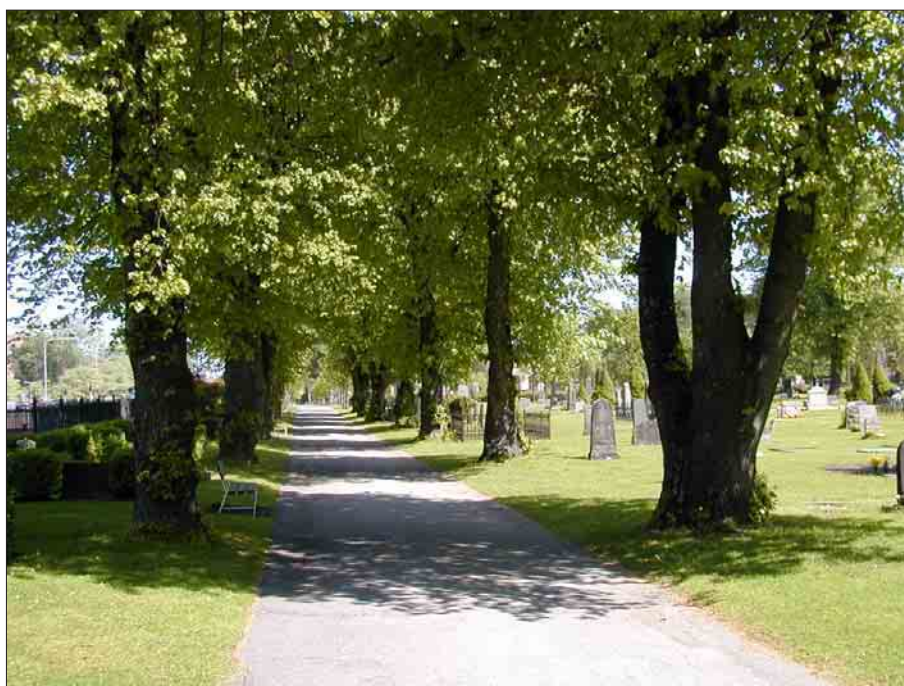

Bild 4. Gamla kyrkogården i Gävle är typisk för de kyrkogårdar som anlades på slutet av 1800-talet med sina symmetriska former i alléer och gångsystem.

Bild 5. Södra kyrkogården i Sandviken är till stor del inspirerad av parkkyrkogården med friare former i träd och buskar.

kyrkogårdarna tillämpades en stram parkkaraktär. Landsortens kyrkogårdar var däremot fortfarande enkla med sparsam vegetation, möjligtvis hade en trädkrans planterats.

Mot slutet av 1800-talet hade kyrkogårdarna utvecklats till den utformning som vi idag förknippar med en äldre kyrkogård. Fler planteringar hade anlagts samt lummiga alléträd, hängträd och vintergröna häckar hade planterats. Nu blomstrade även stenindustrin och gjuteriverksamheten vilket bidrog till att gravvårdarna kunde börja massproduceras. De ofta höga vårdarna i granit, marmor och kalksten samt staket-, urnor- och gjutjärnskors är karaktäristiska för slutet av 1800-talet.

Parallellt med utvecklingen av den strama parkkyrkogården, som även kan kallas kyrkogårdsträdgården, gick en annan utveckling i delvis motsatt riktning. I Europa utvecklades en parkkyrkogård som innebar en större kyrkogård med friare och mer oregelbundna former. Inspirationen hämtades från den engelska parkens friare former och landskap. Den första parkkyrkogården av detta slag anlades i Hamburg 1877. Skogskyrkogården, som i Sverige blev populär från början av 1900-talet kan sägas ha utvecklats från den friare parkkyrkogården.

1900-talet

Det tidiga 1900-talet kännetecknas av en utveckling av det senare 1800-talets kyrkogård. Massproduktionen av gravstenar fortsatte och strängare utformningsbestämmelser ledde till att variationen på kyrkogårdarna till stor del försvann. Även vegetationens utformning blir enklare. Stora gräsmattor med enkla rygghäckar blir vanligt istället för grusgravar och olika häckarrangemang. Träden är dock fortfarande dominerande på kyrkogårdarna. Skogskyrkogårdarna däremot har en variationsrikedom i formspråk och vegetation, trots att gravstenarna liknar de på övriga kyrkogårdar.

Gravkvarteren kring 1950- och 60-talen kännetecknas av just krav på ratio-

Bild 6. På Södra kyrkogården i Sandviken är delar uppbyggda i andan som rådde under mitten av 1900-talet.

nell skötsel och enhetlig utformning. Detta ledde till nästan identiskt lika gravvårdar stående i rad med rygghäckar mellan raderna. Gångar såddes igen för att ingå i den allmänna gräsytan, arbetskrävande häckarrangemang eller kantstenar runt vårdarna togs bort och alléträd gallrades ut.

De senaste årtiondena har de stränga reglerna för gravvårdarnas utformning mjukats upp och ger ett större utrymme för personligt formspråk. Ännu är det dock svårt att värdera det senare 1900-talets utformning av kyrkogårdarna och dess gravvårdar ur kulturhistorisk synpunkt.

Minneslundar

Under 1900-talets senare tid har ett nytt gravskick uppkommit med minneslundar. Eldbegängelse och nedgrävning av aska i mer eller mindre anonym form har däremot lång förhistoria i vårt land. Liknande jordning har skett ända från bronsåldern fram till 1100-talet då Sverige kristnades. Ibland hade graven inget synligt märke alls medan man ibland reste en sten eller en hög på platsen.

Eldbegängelse i vår tids mening har funnits sedan slutet av 1800-talet. I England bildades de första eldbegängelseorganisationerna på 1870-talet. Svenska Eldbegängelseföreningen bildades 1882. Gravskicket att gräva ned eller strö ut aska inom ett gemensamt område i en minneslund har funnits sedan 1958. Det grundas på ett tillägg i den då gällande kungörelsen från 1933 om eldbegängelse. I samband med 1958 års tillägg tillkom även möjligheten att strö ut aska på en plats som inte är begravningsplats.

Minneslunden kan sägas vara en modern form av gemensamhetsgrav. Den avlidnes aska grävs ned eller sprids ut någonstans inom minneslunden för att vara mer anonym. Hela lunden blir då en minnesplats för de anhöriga istället för en specifik gravvård som kräver skötsel eller omvårdnad. Anläggandet av minneslundar kräver däremot omsorgsfull planering för att kännas som värdiga och uppskattade platser för de anhöriga.

Bild 7. Minneslunden på Gamla kyrkogården i Sandviken anlades 1966.

Skogskyrkogårdar

Skogskyrkogårdarna i Sverige har olika uppkomst och tre olika kategorier kan urskiljas. Dels skogskyrkogården med ett samiskt ursprung, dels pest- och kole-rakyrkogårdar som anlades utanför städerna utan arkitektoniska eller långsiktiga ambitioner. Till sist kan man urskilja skogskyrkogårdar som har ett nationalromantiskt ursprung och det är dessa som vi främst förknippar med en skogskyrkogård idag. Denna beskrivning utgår ifrån den senare kategorin.

Som tidigare nämnts växte en annan sorts kyrkogård fram samtidigt som kyrkogårdsträdgården utvecklades på slutet av 1800-talet. Den kallas parkkyrkogården eller landskapskyrkogården och kan härledas till den engelska parkstilen. Utmärkande för de första anläggningarna var deras karaktär av stads- och fri-luftspark. De bestod av lummiga planteringar utmed svängda gångar och dam-mar med gravar samlade i strödda grupper. Park- och landskapskyrkogårdarna uppkom som en reaktion på de stora och ödsliga gravfält som anlades utanför städerna under 1800-talet.

Vid sekelskiftet växte de romantiska idealen fram och nu hämtades inspira-tion från den inhemska vilda naturen. Den gestaltade kyrkogården som växte fram under denna tid innebar en attitydförändring till naturen. Den fattiga utmarkens tall- och granskog, som i årtusenden betraktats som lite skrämman-de, och betydligt mindre värdefull jämfört med åkern och lövängen, blev nu ett ideal.

Den medvetet gestaltade skogskyrkogården i Sverige härrör från början av 1900-talet. På 1920-talet anlades flertalet skogskyrkogårdar men skogskyrkogårdens glansperiod inträffade först på 1930- och 40-talen. Troligtvis hör det sam-man med att först då blev ett naturanpassat byggande vanligt där den ursprung-liga vegetationen runt omkring bevarades.

Ännu idag anläggs skogskyrkogårdar i Sverige. Kanske är de så populära på grund av att naturen upplevs som viktig i och invid våra tätorter av miljö- och rekreationsskäl.

LAGAR

I följande kapitel beskrivs de lagar som behandlar vård- och underhåll av begravningsplatser samt de kulturhistoriska värdena på kyrkogården. Kapitlet inleds med en kort historik över hur dagens regelverk utvecklats. Vidare följer en redovisning av de lagar som reglerar kyrkogårdarnas utformning idag.

Historik

Det lagliga skyddet för kyrkor och kyrkliga miljöer går långt tillbaka i vårt land. Den första skyddslagstiftningen för kulturvärden kom redan under stormakts-tiden i och med 1666 års Fornvårdsplakat. Landshövdingarna och domkapitlen kom att från år 1746 kontrollera kyrkobyggandet och från 1759 krävdes Kungl. Maj:ts godkännande av ritningar till kyrkor. Överintendenten hade det fackmässiga ansvaret för kyrkobyggandet vilket från 1817 övergick till överintendentsämbetet. Överintendentsämbetet ombildades 1917 till Kungl. Byggnadsstyrelsen.

År 1920 tillkom en kungörelse rörande det offentliga byggnadsväsendet vilken medförde att statlig prövning krävdes även för begravningsplatser. Kungl. Byggnadsstyrelsen omorganiserades 1967 och prövningen av kyrkobyggnader och begravningsplatser överfördes till riksantikvarieämbetet. Prövningen decentraliserades 1967 till länsstyrelserna.

1989 års författningsändring innebär att det läggs större ansvar på själva pastoraten för utformningen av kyrkogården. Viss prövning sker hos byggnadsnämnden och länsstyrelsens prövning begränsas till kulturmiljövårdens intressen.

Lag (1988:950) om kulturminnen m.m.

I fjärde kapitlet i Lagen om kulturminnen m.m. regleras bestämmelserna om de kyrkliga kulturvärdena. Kapitlet har tre avsnitt som omfattar kyrkobyggnader och kyrkotomter, kyrkliga inventarier samt begravningsplatser. Endast kyrkor och kyrkogårdar anlagda före 1940 står under statlig tillsyn men lagstiftningen kan omfatta även yngre kyrkor och kyrkogårdar efter beslut av riksantikvarieämbetet. Den statliga tillsynen ska endast omfatta de kulturhistoriska värdena. Till de kulturhistoriska värdena räknas även konstnärliga värden.

I kapitlets tredje avsnitt rörande begravningsplatser sägs i 11 §:

”I värden av en begravningsplats skall dess betydelse som en del av vår kulturmiljö beaktas. Begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas.”

Vidare lyder 13 §:

”För begravningsplatser som är anlagda före 1940 krävs tillstånd av länsstyrelsen – för att utvidga eller på något annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen, – för att där uppföra någon ny byggnad eller fast anordning eller riva eller väsentligt ändra befintlig byggnad eller fast anordning.”

Med väsentlig ändring omfattas bl.a.

- ändring av hägnad,
- ändring av material eller färgsättning av anordning inom begravningsplatsen,

- ändring av konstnärlig utsmyckning på begravningsplatsen,
- ändring av vegetationens arkitektoniska och rumsskapande karaktär,
- större ändringar av gravkvarter och vägsystem,
- åtgärder som i sig själva inte är väsentliga men som får betydelse för anläggningens helhetsverkan om de upprepas såsom borttagande av gravramar, staket och dylikt kring gravplatser, samt
- ändring av belysning.

Fjärde kapitlets andra del om kyrkliga inventarier berör delvis även kyrkogårdarna. 6 § lyder:

”Inventarier av kulturhistoriskt värde, som hör till kyrkobyggnad eller annan kyrklig byggnad eller begravningsplats, skall förvaras och vårdas väl.”

I samma kapitel reglerar 7–10 §§ att det för avyttring, reparation, ändring, flyttning m.m. av sådana inventarier krävs tillstånd av Länsstyrelsen. Här regleras även bestämmelser om förteckning över kyrkliga inventarier. De kulturhistoriskt värdefulla gravvårdarna kan betecknas som kyrkliga inventarier och därmed tas upp i inventarieförteckningen.

Begravningslagen (1990:1144)

I begravningslagen finns några paragrafer i 7:e kapitlet som kan komma att beröra de kulturhistoriska värdena. 25 § inleder avsnittet om gravanordningar m.m. och lyder:

”Gravplatsen får förses med gravanordning, om det inte strider mot vad som är avsett att gälla för den del av begravningsplatsen där gravplatsen är belägen.”

Vidare säger 26 §:

”Gravrättsinnehavaren bestämmer gravanordningens utseende och beskaffenhet. Detsamma gäller gravplatsens utsmyckning och ordnande i övrigt. Upplåtaren får dock besluta de begränsningar i gravrättsinnehavarens bestämmanderätt som är nödvändiga för att tillgodose en god gravkultur.”

Med stöd av 25–26 §§ kan gravvårdarnas utformning styras för att anpassas till de kulturhistoriska värdena på kyrkogården, då det ingår i god gravkultur. De kulturhistoriska värdena och riktlinjer för anpassning ska vara tydligt formulerade.

Slutligen lyder 37 § i avsnittet om gravrättens upphörande:

*”Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av något annat skäl bör bevaras för framtiden skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på gravplatsen.
Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats.”*

Målet är att bevara kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar på ursprunglig plats för att inte det historiska sammanhanget ska gå förlorat. Endast i undantagsfall bör man ställa upp vårdarna på annan plats på kyrkogården.

SKÖTSELRÅD

För att underlätta vårdarbetet med gravvårdar ges några generella riktlinjer över hur olika material kan underhållas och skador åtgärdas. Det viktigaste är att vårdinsatserna inte får skada gravvårdarna. Gravvårdarna ska heller inte se ny ut efter vårdinsatser utan patinan har ett kulturhistoriskt värde i sig. Beskrivningen utgår ifrån de gravvårdsmaterial och skador som generellt förekommer på Bomhus kyrkogård.

För vissa gravvårdar krävs mer komplicerade åtgärder där konservator bör anlitas. I de fall då det är nödvändigt preciseras det i förteckningen över kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar som ligger som bilaga till rapporten.

Riksantikvarieämbetet kan även ge råd om vård- och konservatorsarbeten på kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar och ordnar så kallade pastoratskurser i vårdfrågor.

Rengöring av stengravvårdar

Vid rengöring av all sorts sten bör traditionella rengöringsmedel undvikas då de ofta innehåller ämnen som bildar skadliga salter. Jord och smuts kan normalt avlägsnas med ljummet vatten. Om nedsmutsningen är så kraftig att rengöringsmedel är nödvändigt bör man välja ett medel som är biologiskt nedbrytbart och med neutralt pH-värde.

I skuggiga och fuktiga lägen blir ofta stenen grön av alger som växer på stenen. Algerna kan även ha en röd ton. Lavar vill gärna ha något torrare betingelser och de växer långsammare. Lavar kan i vissa fall vara skyddande för stenen och bör då inte avlägsnas trots att de kan tyckas vara estetiskt störande. I andra fall bryter däremot lavar ned stenen, dels genom att de håller stenen fuktig och dels för att lavarnas rötter (hyferna) tränger in i stenen och bidrar till vittring.

Alger och lavar tas bort genom borstning med mjuk stålborste sedan laven eller mossan indränkts i ljummet vatten. Indränkning i vatten gör det lättare att avlägsna växtligheten. Helst bör fuktningen ske kontinuerligt under flera timmar för att få riktig verkan. Lavar är lättast att avlägsna under vår och höst, organismerna är mest aktiva då och följaktligen mer sårbara. Rengöring med vatten bör undvikas vid risk för frost för att förhindra frostsprängning.

Ofta förekommer rester av stearin på gravvårdarna i samband med utsättning av marschaller eller ljus. Stearinet bör först skrapas bort med ett oskarpt verktyg och därefter avlägsnas med lacknafta och/eller trikloretylen (Tri).

Lagning av sprickor och flisor

Äldre gravvårdar kan ha lagningar utförda i cement som kan orsaka saltutfällningar och ge sprickor och spjälkningar i stenen. Lagning bör istället ske med ett bruk som är svagare än materialet som ska lagas. Cementlagningar bör om möjligt avlägsnas och ersättas av ett reversibelt lagningsbruk, t.ex. "Stentekniks" lagningsbruk. Liknande åtgärder ska utföras av erfaren fackman.

Insatta järndubbar i framför allt socklar kan också orsaka sprickor och spjälkningar i stenen. Det beror på att järnet utvidgas vid rostning. Befintliga järndubbar som skadar stenen och inte kan bytas ut bör rostskyddsbehandlas. Montering av nya stenar på fundament bör ske med rostfri dubb.

Avslagna mindre flisor kan limmas med stenlim. Riksantikvarieämbetet rekommenderar ett polyesterhartslim. Vid arbete med bruk och lim får ej frostrisk förekomma.

Bild 8. Sprickor på grund av rostande järndubb.

Bild 9. Rostigt gjutjärn i behov av underhåll.

Underhåll av gjutjärn

Rost är den vanligaste skadan på gjutjärn. Sprickor förekommer också på framför allt gjutjärnsstaket. Rosten borstas bort med stålborste. Rostskyddsgrundning görs med linoljebaserad blymönjefärg och järnet strykes därefter två gånger med mager äkta linoljefärg. Den äkta blymönjefärgen ger bästa rostskyddet och får användas av företag och förvaltningar för att vårda objekt med kulturhistoriskt värde.

Rostskyddsbehandling upprepas vid behov. Beroende på klimat m.m. kan tidsintervallerna variera men vart tionde år kan tjäna som ett riktmärke.

Trasiga och/eller spruckna gjutjärnsstaket kan svetsas. Det kräver hantverkare med erfarenhet av gjutjärnssvetsning. Man kan även nita eller skruva ihop gjutjärn, vilket är det traditionella sättet att laga gjutjärn.

Underhåll av gravvårdar i trä

Träet ska vårdas till att hålla så länge som möjligt vilket innebär att behandla det som man behandlar trä utomhus. Genom att måla vårdarna när färgen flagnar eller träet torkat ut förlängs livslängden avsevärt. Man bör hålla sig till den färg som ursprungligen använts och de äldre träkorsen var oftast målade med linoljefärg.

Inskriptioner, förgyllning och målning

Vissa gravvårdar har ursprungligen haft förgyllning eller varit målade. Dessa kan på ett försiktigt sätt förnyas om det är nödvändigt och på tidigare förgyllningar kan omförgyllning med bladguld behöva göras. Innan åtgärd påbörjas är det viktigt att det finns belagt att vården varit förgylld eller målade tidigare så att man inte förvanskar historien. Omförgyllningar eller ommålningar av inskriptioner ska utföras av utbildad fackman, t.ex. konservator.

HISTORIK

För att sätta in Bomhus kyrkogård i sitt sammanhang följer en beskrivning av samhällets och församlingens historia.

Bomhus församling

De första tecknen på mänsklig verksamhet i Bomhus härrör från järnåldern, ca 500 fKr–1050 eKr. Från denna period, då större delen av området fortfarande låg under vatten, finns fornlämningar bevarade på högt belägna platser såsom Signalberget och vid Bomhus kyrka. Vid slutet av medeltiden har området genom landhöjningen förvandlats till en skärgårdsmiljö och bönder från Sörby, Hemlingby och Järvsta börjar nu odla upp tillgänglig mark i större skala. Under 1500- och 1600-talen tar sig bönderna an markerna kring Kastet, Holmsund, Nyberg, Källmur och Källö. Jordbruket förblev vid sidan av fisket huvudnäringen i området fram till 1800-talets slut.

År 1899 köpte Korsnäs Sågverks AB upp den stora släktegendomen Holmsund-Kastet och i och med detta inleds en ny epok i Bomhus historia. Industrialiseringen förde med sig en stor befolkningsökning och ett snabbt växande samhälle med behov av service i form av bostäder, skolor, affärer mm. Redan år 1895 aktualiserades frågan om behovet av en präst till det folkrika samhället och två år senare beslöt kyrkostämman att sända en begäran om pastorsadjunkt till Kungl. Maj:t. När sedan Oskar Hedberg tillträdde pastorstjänsten den 1:a maj 1899 fick han till en början hålla sina predikningar i nuvarande Holmsunds skola och senare i Ordenshuset.

Vid ett möte mellan prästerna i Valbo och Gävle år 1903 diskuterades behovet av en kyrka i Bomhus. Man beslutade att det expansiva samhället borde få en egen kyrka och två år senare började en gemensam kommitté att arbeta fram ett förslag. Korsnäsbolaget lovade att skänka mark nära stationen och stadsarkitekt E. A. Hedin utarbetade en ritning på en kyrkobyggnad som skulle kosta ca

Bild 10. Bomhus kyrka från väster.

50 000 kr att uppföra. Korsnäs erbjöd sig att bidra med 10 000 kr till kyrkobygget och resten av summan delades mellan de två församlingarna. Uppdraget gick till byggmästare Olof Pettersson i Gävle som hade inkommit med det lägsta anbudet. Arbetena påbörjades år 1906 och den 21:a juli 1907 kunde man inviga kyrkan. År 1911 löstes Valbo församling ut ur kyrkobyggnaden och Bomhus upptogs i Gävle församling. Fem år senare delades Gävle församling och Bomhus kom att tillhöra Staffans församling. Den förste komministern i Bomhus av Staffans församling var Sigfrid Johansson som innehade tjänsten i över 30 år och kom att ha stor betydelse för samhället. År 1994–95 bildade Bomhus en egen församling.

Bomhus kyrkogård

När Bomhus kyrka invigdes år 1907 fanns ännu inga planer på att anlägga en kyrkogård i anslutning till kyrkan. Bomhusborna begravdes fortfarande i Valbo eller på Gamla kyrkogården i Gävle. Efter några år började man dock diskutera anläggandet av en begravningsplats och komminister Sigfrid Johansson engagerade sig i frågan. Det fanns flera olika förslag på var man skulle kunna placera en begravningsplats i Bomhus men i december år 1918 enades kyrkostämman om att anordna en kyrkogård invid kyrkan. Invigningen skedde år 1919. Till de första som begravdes på den då relativt lilla kyrkogården hörde offer för den spanska sjukan. Tre år efter invigningen, år 1922, uppfördes en bisättningskällare strax söder om kyrkobyggnaden.

Genom utvidgningar under 1960-talet samt år 1989 har kyrkogården utvidgats till att idag omfatta en yta på ca 5 ha. Det var trädgårdsarkitekt Walter Bauer som i början av 1960-talet fick i uppgift att utarbeta ett förslag till utvidgning. Området som behandlades var 14000 kvm stort och var beläget öster om kyrkogårdens dåvarande utbredning. I den nordöstra utkanten avsattes ett område för ekonomigård samt arbetsbod. Förutom anordnandet av ekonomigården med arbetsbod fullföljdes 1960-talets utvidgning aldrig helt. På 1980-talet fortsatte man att diskutera utvidgning av kyrkogården. Därutöver fanns ett akut behov av en minneslund. Slutligen ville man komma till rätta med den

Bild 11. Träkors från sydöst.

Bild 12. Det f.d. varvsgravsområdet under omläggning från grus till gräs. Foto: Leif Grylin, Gävle kyrkliga samfällighet.

oönskade insynen på arbets- och förrådsplaner. Mark fanns sedan tidigare upplåten av Korsnäs AB och landskapsarkitekt Rolf Gunnar Andersson fick uppgiften att utarbeta ett utvidgningsförslag. Förslaget som bestod av en minneslund i söder, urngravar i tallskogen samt kistgravar i norr och öster godkändes av Länsstyrelsen i augusti år 1989. Av de planerade områdena är det i stort sett bara minneslundan som idag står färdig.

På mitten av 1960-talet anlades en ceremoniplats utomhus. I den norra förlängningen av grusgången som delar upp Serie 3 i två delar anlades en öppning i skogsbrynet. I gläntan reser sig ett högt träkors på en cementsockel. Ceremoniplatsen användes för utomhusgudstjänster några år efter anläggandet men står idag utan användning.

Antalet gravplatser beräknas idag till ca 1 000 kistgravplatser och ca 1 000 urngravplatser. Kyrkogårdens karaktär kan liknas vid en mindre stadsdelskyrkogård och på grund av sin kuperade gräsbevuxna yta med inslag av högresta tallar liknas den av många vid en skogskyrkogård.

År 1991 godkände Länsstyrelsen i Gävleborgs län en anhållan från Kyrkogårdsnämnden i Gävle att få lägga om ett f.d. varvsgravsområde från grus till gräs. Ändringen gällde vissa gravkvarter betecknade U:2. I gengäld förband sig Kyrkogårdsnämnden att bevara befintliga familjegravskvarter i grus på Gamla kyrkogården i Gävle och på Bomhus kyrkogård. Grusgravsområdet på Bomhus kyrkogård som utgör en del av kyrkogårdens till ytan största kvarter omfattar gravvårdarna nr 436-514 samt 519-535. Kyrkogården förvaltas idag av Gävle kyrkliga samfällighet.

KYRKOGÅRDSBESKRIVNING

För att skapa en bild av Bomhus kyrkogårds struktur och gestaltning ges en beskrivning av olika komponenter så som planform, kvarterstruktur, omgärdning m.m.

Planform

Kyrkogården i Bomhus har en osymmetrisk planform men räknar man med den planerade utvidgningen så kan man likna den vid en droppe som smalnar av mot sydväst. Via den västra ingången kommer man direkt till kyrkan som ligger i kyrkogårdens västra del. Ytterligare en ingång finns i norr, strax norr om kyrkobyggnaden. I söder sticker en halvmåneformad minneslund ut.

Bild 13. Översiktskarta Bomhus kyrkogård.

Bild 14. Entré mot kyrkobyggnaden.

Omgärdning

Kyrkogården avgränsas mot norr av en tujahäck som i nordost övergår i skog. I öster bildar skogen en naturlig omgärdning och längs den östra utkanten har man planterat buskar. Kring den halvmåneformade minneslunden i den södra delen växer en häck. Den resterande sträckan ned till den södra ingången inhägnas av ett grönmålat trästaket försett med järnföljare.

Kyrkogården har två entréer, en i den västra utkanten som leder fram till kyrkans entré samt en i norr. Den västra porten består av en dubbel järngrind flankerad av två gjutna grindstolpar. Grindstolparna är vitmålade och försedda med tälttak av grönmålad plåt. På dubbelgrindens ena sida finns en mindre enkelgrind. Den norra entrén består endast av två grindstolpar med likadan utformning som de förra men grind saknas.

Vegetation

Större delen av kyrkogården består av gräsbevuxna kvarter omgärdade av grusgångar. Karaktären av skogskyrkogård kommer dels av den omgivande skogen, dels genom bevarade tallar inom gravkvarteren. Större delen av kyrkogården är omgiven av skog, vilket bildar en form av kuliss till anläggningen. De sporadiskt bevarade högresta tallarna ger också de en viss skogskänsla, men de är för glest förekommande för att kunna skapa den för skogskyrkogården så karaktäristiska pelarsalen. Vidare har man på ett antal ställen planterat häckar av kryptall, till exempel där minneslunden gränsar mot kyrkogården.

Inom kvarteren finns ett antal spridda häckar. På den äldre delen av kyrkogården finns exempelvis brudspirea, rosenspirea, måbär och ölandstok. Inom grusgravsområdet är samtliga gravar omgärdade av måbärshäckar. På kyrkogårdens nyare del bildar längsgående häckar av häckoxbär gräns mellan vissa kvarter.

På kyrkogårdens nyare del har man inom kvarteret Serie 3 anlagt en liten björkdunge omgiven av häckoxbär.

Byggnader

Förutom kyrkan finns på Bomhus kyrkogård några andra byggnader som beskrivs i följande kapitel.

Bomhus kyrka

Bomhus kyrka uppfördes 1906-07. Kyrkan ritades av stadsarkitekten i Gävle E A Hedin. Kyrkan är byggd i trä och placerad i sydvästlig-nordostlig riktning. Långhuset har basilikans grundform med ett mittskepp som skjuter upp över sidoskeppens höjd. På kyrkans norra sida finns ett fristående torn. Kyrkan har genomgått flera förändringar under årens lopp och under restaureringen 1954-55 omdanades kyrkorummet. Vid detta arbete gavs bland annat koret en helt ny karaktär. Altaret och predikstolen nygjordes och bänkinredningen som ersatte de gamla bönhusbänkarna tillkom. Delar från det norra sidoskeppet avskiljdes från långhuset och genom detta gjordes sakristian rymligare och förrådsutrymmen tillkom. Vid mitten av 1970-talet byttes kyrkans tegeltak ut mot eternit efter att takkonstruktionen fått kraftiga rötskador. Under sommaren 2002 byttes takmaterialet åter till holländskt lertegel och fasaden fick sin ursprungliga färgsättning.

Bild 15. Ekonomigård/Personalbyggnad.

Personalbyggnad

Personalbyggnaden ligger i kyrkogårdens norra utkant där barrskogen tar över. Byggnaden har en L-formad plan och är uppförd i en våning. Det låga intrycket förstärks av det låga pulpettak i svart plåt. Väggarna är klädda med brunmålad, stående lockpanel. In mot gården på de södra fasaderna finns förutom ett fyrkantigt ospröjsat fönster ett fönsterband med smala öppningar längs fasadernas övre del. Dörrarna är blåmålade och garageportarna brunmålade. I nordöst finns en lägre förrådsutbyggnad som har en enkel och anspråkslös utformning och smälter väl samman med den omgivande tallskogen.

Bisättningskällare

I backslutningen sydöst om kyrkan ligger en bisättningsbyggnad i form av en jordkällare. Byggnaden är uppförd av stora, huggna granitblock och har ett tunnvalvt, grästorvsförsatt tak. På en skylt ovanför den massiva tvådelade porten står det "Anno 1922". Tidigare förvarades kistorna här inför begravningen. Bisättningshuset används ej längre eftersom kylaggregatet är ur funktion.

Bild 16. Bisättningskällare

Kvartersstruktur

Kvartersstrukturen på Bomhus kyrkogård kan grovt delas upp i en äldre ursprunglig del samt en sentida ännu ej färdigställd del. Till den äldre delen kan vi räkna kvarteren med beteckning Serie 1 (kistgravar) samt U:1 och U:2 (urngravar). Dessa kvarter är i såväl planform som i gravvårdarnas placering och nummerindelning mer eller mindre oregelbundet planerade. Som exempel kan nämnas att både kist- och urngravar kan förekomma inom samma fysiska kvarter.

Till den nyare delen räknar vi Serie 2 och 3, U:3 och U:4 samt markområden för planerad utvidgning. Här är kvarteren mer symmetriska och upplägget mera logiskt (även om kist- och urngravar även här delar kvarter i ett fall). De flesta kvarteren är rektangulära och de som planerats men ännu ej har börjat utnyttjas kommer enligt förslaget/ritningen att få en absidformad avslutning.

Av resterande gamla gravvårdar att döma verkar man ha börjat gravsätta söder, väster och norr om kyrkan för att sedan successivt ta kvarteren öster och nordost om kyrkan i anspråk. De tre kvarter som idag benämns U:2 ska enligt uppgift tidigare ha varit varvsgravar. Minneslunden som anlades på 1990-talet ligger i kyrkogårdens södra utkant och har formen av en halvmåne.

I den följande beskrivningen av de enskilda kvarteren har det stora kvarteret, Serie 1, delats upp i sju separata delar för att lättare kunna beskrivas. De benämns nu Serie 1:a- Serie 1:g, se bilaga.

Kvartersvis beskrivning

För att få en uppfattning om kyrkogårdens struktur görs en kvartersvis beskrivning i följande kapitel.

Kvarter Serie 1:a (nr 1-34 samt 129,177,178 och 179)

Ett långsmalt kvarter alldeles norr om kyrkan i kyrkogårdens nordvästra utkant. En tujahäck växer längs gravvårdsraden. Gravvårdarna är från 1920-talet och fram till idag. De flesta är stående vårdar i granit i varierande utformning. Här finns även två stenkors och ett järnkors. Familjegravar är vanliga.

Kvarter Serie 1:b (nr 36-549)

Kvarteret, som tillhör de till ytan största på kyrkogården, ligger strax öster om kyrkan och nås direkt via den norra ingången. Gräsplanen utgörs av en kulle på vars högsta punkt ett större gravröse från bronsåldern finns bevarat (R26). Kvarteret är bevuxet med spridda, högresta tallar samt ett par häckar. Familjegravar är vanligt förekommande. Gravvårdarna har varierande utformning och härrör från 1920-talet och fram till idag, de flesta är stående vårdar i granit.

Kvarter Serie 1:c (nr 45-53 och 146-156)

Ett av kyrkogårdens minsta kvarter beläget nedanför slänten söder om kyrkobyggnaden. I slänten växer kryptall och en stenram avgränsar mot grusgången i söder som delar kvarteret. De till antalet få gravvårdarna är stående stenar i granit utgörande familjegravar. Gravvårdarna har en spridning från 1920-talet fram till mitten av 1990-talet.

Kvarter Serie 1:d (nr 157-235 samt 358-368)

Kvarteret ligger strax sydost om kyrkobyggnaden. På den gräsbevuxna planen växer några spridda tallar samt två häckar. Området har många stående, breda familjegravar i granit. Gravsättningarna är främst från andra hälften av 1930-

talet och fram till idag med betoning på 30-talet.

Kvarter Serie 1:e (nr 236-541,)

I den sydöstra sluttningen har man planterat en häck. En stenlagd gång leder genom häcken och in i kvarteret. I kvarterets norra del växer en rad med syrénbuskar. Gravvårdarna är från 1940-talet fram till idag. Den vanligaste typen är stående, breda familjegravar i granit från 40-talet.

Kvarter Serie 1:f (nr 436-514 samt 519-535, grusgravsområde)

I den södra delen av kyrkogårdens största kvarter finns ett område med grusgravar. Varje grusgrav omgärdas av en måbärs-häck och gruset på och emellan gravarna mönsterkrattas. Framför varje grav ligger en "gatsten" med gravvårdsnumret inhugget. Hela området ger ett enhetligt intryck. De flesta gravvårdarna utgörs av familjegravar med stående breda stenar i granit typiska för 1940- och 1950-talen. Titlar är vanligare här än i de andra kvarteren, exempelvis "Bagarmästare" och "Yrkeslärare".

Kvarter Serie 1:g (nr 310-333, 369-390 samt 417-434)

Tre separata, avlånga gravvårdsrader som utgör utkanterna av kyrkogårdens äldre del i öster och i söder. Häckar avgränsar gravvårdsraderna nr 310-333 och 369-390 österut. Främst stående breda familjegravvårdar i granit från 1950-talet och framåt, med tonvikt på 1950-tal.

Kvarter Serie 2 (nr 107-234)

Rektangulärt kvarter som i väster begränsas av en häck. På gräsplanen växer två buskar. De flesta vårdarna är från 1970-talet, men det finns även några exempel från sent 1960-tal samt 80-tal. Gravvårdsformerna varierar, de flesta är stående stenar i granit men här finns även ett antal liggande vårdar samt stenkors och järnkors.

Kvarter Serie 3 (nr 1-291)

Rektangulär gräsplan i östra utkanten av kyrkogården med några mindre planterade träd och buskar. Kvarteret avgränsas av häck-

Bild 17. Serie 1:a.

Bild 18. Serie 1:b.

Bild 19. Från Serie 1:d mot Serie 1:e.

Bild 20. Serie 1:f.

Bild 21. Serie 1:f med smågatsten som gravnumrering.

ar i öster och väster. Kvarterets östra mittparti utgörs av en björklund som omgärdas av en fyrkantig häck. De flesta vårdarna är från 1980-talet, men de har en spridning från 1976 och fram till 2000-talet. Vårdarna är formmässigt relativt heterogena, de flesta är stående medelhöga stenar i granit men det finns även ett fåtal liggande samt ett kors i trä. Framför vissa vårdar har man lagt en mindre ram av gatsten eller natursten som för tankarna till äldre stenramar. En gravvård är försedd med två foton av de avlidna, något som är en relativt ny företeelse på våra kyrkogårdar. Samtliga vårdar med fotografi är från 1990- och 2000-talet.

Kvarter U:1

Kvarteret är kyrkogårdens äldsta urngravs-område och är anlagt inne på kvarter Serie 1:b. Området är litet och avgränsas inte gentemot omgivande område. Däremot skiljer sig gravvårdarna karaktärsmässigt från omgivande vårdar. Samtliga vårdar är liggande och relativt lika i utformningen. Flera av vårdarna är familjegravar och saknar årtal. De daterade stenarna är från slutet av 1950-talet, 1960- samt 1970-talen. Det finns även några få nytillkomna vårdar från 2000-talet.

Kvarter U:2

På gräsplanen finns förutom några tallar ett antal häckar som avskiljer vissa gravvårdsrader. I söder avgränsas kvarteret av kyrkogårdens omgärdande staket. Vårdarna är relativt heterogena. De flesta är stående eller liggande mindre vårdar i granit, men här finns även ett mindre antal kors i granit, trä och metall samt en vård i marmor. De flesta vårdarna är från 1960-talet och fram till idag. Kvarterets östra del domineras av vårdar från 1940-60-talet. Den första personen som gravsattes på Bomhus kyrkogård efter invigningen 1919, Maria Löfstrand, finns omnämnd på en minnessten som rests i kvarterets västra utkant.

Områdets västra del (nr 1-186) är ett före detta varvgravsområde som i början av 1990-talet lagts om till urngravskvarter. De få exemplen i kvarteret från 1920-talet och fram till mitten av 1960-talet utgör rester av den allmänna linjen/varvsgravar.

Bild 22. Kvarter Serie 3 från söder.

Bild 23. Kvarter U:1 från öster.

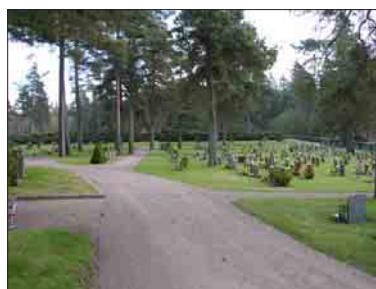

Bild 24. Kvarter U:2 från väster.

Bild 25. Minneslund från norr.

Kvarter U:3 samt Serie 2 nr 1-106

Urngravskvarter med rektangulär planform beläget på den nyare, utvidgade delen av kyrkogården. Den östra delen av kvarteret utgörs av kistgravar i Serie 2. En häck avgränsar kvarteret i väster. På gräsplanen finns vidare nio spridda tallar samt tre buskar. Gravvårdarna daterar från 1940-talet fram till 1990-talet med tonvikt på 1960- och 70-talen. De flesta vårdarna är stående, medelhöga stenar i granit. Här finns även ett stort antal liggande stenar, några sten- och järnkors samt ett träkors.

Kvarter U:4

Urngravskvarteret har en rektangulär planform och är beläget strax söder om personalbyggnaden i kyrkogårdens norra utkant. På gräsplanen har man förutom ett tiotal tallar även bevarat ett stenparti med tall, lönn och gran i kvarterets södra del. En häck avgränsar kvarteret från grannkvarteret Serie 1. I kvarterets sydöstra del finns ytterligare en häck. Gravvårdarna är från slutet av 1970-talet och fram till idag med tonvikt på 80-talet. Samtliga gravar är försedda med liggande stenplattor. Ett trettiofem gravar har därutöver även järnkors i varierande utformning, somliga med glasinfattningar.

Minneslund

Minneslundan har formen av en halvcirkel och ligger i kyrkogårdens södra utkant. I söder utgör en häck minneslundens och kyrkogårdens yttre gräns. I norr skärmar en häck av mot kyrkogårdens övriga kvarter. Minneslundans mitt utgörs av en oval gräsmatta som omges av en grusgång. Grusgången kantas av tre rader av smågatsten. Längst i söder står ett konstverk av Hans Tjörneryd. Den runda stenen med en vattenspegel i mitten ska representera det andliga. En liten sten från rösegraven ligger invid konstverket och knyter an till gångna tider. Bakom konstverket står en ljusbärare avsedd för gravljus.

KULTURHISTORISKT VÄRDE OCH BEVARANDE

Som utgångspunkt för bevarandet av Bomhus kyrkogård har Läns museet Gävleborg tagit fram en kulturhistorisk värdering av denna. Följande kapitel har delats upp i två delar där den första delen tar upp övergripande strukturer som karaktäriserar kyrkogården medan den andra delen behandlar specifika gravvårdar som utpekats som särskilt kulturhistoriskt värdefulla.

För att underlätta skötseln och bevarandet av värdefulla gravvårdar har det tagits fram skötselråd som behandlar sådana gravvårdar och material som finns representerade på Bomhus kyrkogård.

Ytterligare bestämmelser för hur gravvårdar ska utformas och placeras finns i församlingens egna gravvårdsbestämmelser.

Bevarandevärda strukturer

Nedan följer en sammanfattning av de övergripande strukturer, enskilda konstverk samt övriga karaktärsdrag som av läns museet bedömts som bevarandevärda ur kulturhistorisk synvinkel. För att inte minska det kulturhistoriska värdet ska

dess strukturer och karaktärsdrag bevaras. Särskilt utvalda gravvårdar behandlas separat i följande kapitel.

Gemensamt för samtliga kvarter med äldre gravvårdar är att eventuellt nytillkomna vårdar ska vara av samma karaktär som de omkringliggande. Det är värdefullt för upplevelsen av kyrkogården att äldre gravvårdar i så stor utsträckning som möjligt bevaras på sin ursprungliga plats. Detta borde vara möjligt då ingen platsbrist råder på kyrkogården. I första hand kan en förtätning av befintliga kvarter ske innan gravvårdar tas bort. Det är av stor vikt för upplevelsen av kyrkogården att äldre gravvårdar finns bevarade samtidigt som nya vårdar kommer till. När det gäller tillkomst av nya gravvårdar ska i första hand de nyare kvarteren förtätas.

Idag finns inte så många vårdar med yrkestitlar bevarade. Vårdar med titlar är viktiga för kyrkogården och ska bevaras i så stor utsträckning som möjligt.

Kvarter Serie 1

Kvarteret är i beskrivningen uppdelat i 1a–1g för att underlätta förståelsen av hur kyrkogården är disponerad. Hela serie 1 är dock ett av de ursprungliga kvarteren och har därmed ett högt kulturhistoriskt värde. Gravarna står relativt luftigt och i oregelbundna mönster, mer anpassade efter kyrkogårdens topografi än gravvårdsrader. Hela serie 1 ska så långt det är möjligt bevaras i nuvarande skick. För att bevara karaktären i kvarteret ska man tänka på följande vid eventuell förändring:

- Förtätning är inte lämpligt där det inte finns tomma gravvårdar.
- Det är möjligt att i kvarteret återanvända stenar för att bevara det ursprungliga formspråket, dessa ska då bevaras på ursprunglig plats.
- Borttagande av gravvårdar ska övervägas noggrant.
- Vid tillkomst av nya gravar ska det ställas höga krav på anpassning till övriga vårdar. De nya vårdarna ska vara av samma material, dimensioner och form som omgivande gravvårdar.

Kvarter Serie 1:f nr 436-514 samt 519-535 (grusgravsområde)

Detta är Bomhus kyrkogårds enda bevarade grusgravsområde. Värde ligger i det välbevarade helhetsintrycket; det mönsterkrattade gruset, de låga och breda familjevårdarna och de omgivande måbärshäckarna. De små gatstenarna med gravvårdsnummer är ett ovanligt inslag som ska bevaras. Kvarteret är mycket känsligt för förändringar och ska så långt som möjligt bevaras i nuvarande skick. De förr så vanliga mönsterkrattade grusgravarna har blivit ett allt ovanligare inslag på svenska kyrkogårdar och det är därför viktigt att värna om de få som finns kvar. För att bevara karaktären i kvarteret ska man tänka på följande vid eventuell förändring:

- Gravvårdarna nr 519-535 ska bevaras helt intakta.
- Inom grusgravsområdet är det möjligt att återanvända gravstenar för att behålla det homogena formspråket, helst ska de då behållas på ursprunglig plats men det är inte helt nödvändigt då stenarna uppvisar ett så pass homogent formspråk.
- Om det blir nödvändigt att byta ut en gravvård ska mycket höga krav ställas på anpassning till övriga vårdar. Detta innebär att eventuella nya vårdar ska vara av samma material, dimensioner och form som befintliga gravvårdar inom området

Kvarter U2

Den västra delen av kvarteret utgörs av det gamla varvsgravsområdet och i

kvarteret finns rester av allmänna linjen. En del gravar i området har valts ut som särskilt värdefulla och finns då upptagna på gravvårdsbilagan. Generellt kan sägas att det är områdets karaktär med raka långa rader av gravvårdar som står relativt tätt som är viktigt att värna om. Gravvårdarna är sinsemellan så olika att här finns inget tydligt formspråk att anpassa sig efter mer än att de flesta vårdar är av relativt enkel typ. För att bevara karaktären i kvarteret ska man tänka på följande vid eventuell förändring:

- Förtätning är möjligt så länge det sker i den redan givna strukturen att gravsätta i långa rader.
- Nyttillkomna gravvårdars utformning behöver inte anpassas särskilt vad det gäller material och form, däremot bör dimensionen inte överstiga de befintliga gravvårdarna.

Minneslund

Minneslunden som är en arkitektonisk och konstnärligt genomtänkt skapelse med bland annat ett konstverk av Hans Tjörnerud ska bevaras i sin nuvarande utformning.

Vegetation

De komponenter i vegetationen som är karaktäristiska för kyrkogården är:

- Inslaget av spridda tallar
- Omgivande barrskog
- Måbärshäckar i grusgravskvarter
- Häckar

Monument

Vid sidan av Minneslunden finns på Bomhus kyrkogård några monument, konstverk och fasta anordningar som har stora konstnärliga, kulturhistoriska och/eller miljömässiga värden. Vissa av dessa är även skyddade i lag. Till monumenten, konstverk och fasta anordningar räknas:

- Västra och nordvästra entréns portar
- Grusade gångar (ska ej asfalteras)
- Stenlagda trappor
- Träkorset på ceremoniplatsen
- Minnessten i kvarteret U:2 med inskription: "Bomhus kyrkogård invigdes 2/11 1919 Maria Löfstrand var den första som gravsattes på kyrkogården"

På Bomhus kyrkogård finns endast ett mindre antal äldre stenramar bevarade. Därför ska inte enbart stenramarna bevaras utan även gravvårdarna som hör till. Samtliga gravvårdar med stenramar finns upptagna i listan över särskilt bevarandevärda gravvårdar.

Byggnader

Eftersom Bomhus kyrkogård anlades före 1940 omfattas den av 4 kapitlet, 13 § i Kulturminneslagen vilket innebär att alla byggnader och andra fasta anläggningar på kyrkogården är skyddade och vid rivning, ombyggnad eller annan förändring krävs tillstånd från Länsstyrelsen. De aktuella byggnaderna är (för fasta anordningar se ovan):

- Bomhus kyrka
- Bisättningskällare
- Personalbyggnad

Särskilt bevarandevärda gravvårdar

Ett urval har gjorts av gravvårdar med så högt kulturhistoriskt värde att de ska bevaras helt intakta. Varje sådan gravvård finns upptagen på gravvårdsbilagan sist i rapporten med foto, urvalskriterium och karaktäristik.

Urvalskriterier

Följande urvalskriterier, som bland annat använts vid kyrkogårdsinventeringarna inom Göteborgs kyrkogårdsförvaltning, har använts i arbetet med att peka ut de särskilt bevarandevärda gravvårdarna.

- Alla gravvårdar före 1870
- Alla gravvårdar med järndetaljer
- Gravvårdar med speciell konstnärlig utformning
- Gravvårdar hotade inom snar framtid
- Gravvårdar med tidstypiska drag
- Gravplatser av person- eller lokalhistoriskt intresse

Urvalet på de olika kyrkogårdarna i Gävle har skett utifrån de enskilda kyrkogårdarnas speciella förutsättningar. De är av så skilda karaktärer att samma urvalskriterier inte kan användas för de tre kyrkogårdarna. Urvalet på de olika kyrkogårdarna har skett utifrån de enskilda kyrkogårdarnas speciella förutsättningar. Nedan följer en förklaring.

Gravvårdar med järndetaljer

I urvalet har inte alla gravar med järndetaljer tagits med. En del moderna vårdar har järndetaljer men detta har inte ansetts vara ett eget fristående kriterium för att motivera ett kulturhistoriskt värde.

Speciell konstnärlig utformning

Kriteriet speciell konstnärlig utformning inkluderar både gravvårdar med hantverksmässigt utförande och katalogstenar med en för kyrkogården ovanlig form. Detta kriterium är alltså inte synonymt med en hög konstnärlig kvalitet och form.

Tidstypisk utformning

I inventeringen har ett relativt stort antal stenar valts ut som tidstypiska. Gravvårdar som ursprungligen restes när kyrkogårdsdelen togs i bruk eller de äldsta på området har prioriterats vid detta urval. Detta gör att ett fåtal stenar från 1900-talets senare del utpekats som tidstypiska. Det är dock viktigt att påtala att dessa senare gravvårdar inte saknar kulturhistoriskt värde och att de bör kunna pekas ut vid framtida inventeringar. Syftet är här att belysa variationen i stil inom samma tidsperiod och även att visa att utformningen av en gravvård var beroende av vilka ekonomiska resurser som stod till buds.

Gravplatser av person- eller lokalhistoriskt intresse

Av de utvalda gravvårdarna är ett fåtal utvalda genom det person- och lokalhistoriska kriteriet. Om en djupare forskning av t.ex. hembygdsförening eller annan förening med god lokalkännedom genomförs kan med största sannolikhet fler vårdar pekas ut med detta som grund.

Yrkestitlar på gravvårdarna ger mycket information om samhällets näringar vid olika tidpunkter i historien. Yrken kommer och går då samhället förändras och titlar som finns representerade på kyrkogården förekommer inte längre. En annan aspekt är att yrkena talar om klasstillhörighet och social status. Det kan

därför vara av stort intresse att uppgifter om yrke och år dokumenteras. Om gravvården för övrigt inte har ett sådant kulturhistoriskt värde att den bör bevaras i sin helhet bör uppgifterna enkelt dokumenteras i ett register om gravvården måste plockas bort.

Förteckning över särskilt bevarandevärda gravvårdar

Serie 1:a

Gravnr	Inskription	Kriterium
6	Carl Lindmans Familjegrav	tidstypisk, konstnärlig, stenram
12	A. E Lindbergs Familjegrav	tidstypisk
15	A. B, Komminister Sigfrid Johansson	personhistorisk
19	Matts Westlings Familjegrav	tidstypisk, konstnärlig
25	Berggrens Familjegrav	konstnärlig
26	Per Joh. Mineur	stenram

Serie 1:b

41	Artyhur Hewitt	personhistorisk/lokalhistorisk
42	Matilda Brunzell	stenram, tidstypiska drag
43	Andreassons familjegrav	stenram
103	J. G Janssons familjegrav	tidstypisk bred sockel

Serie 1:c

48	Familjerna Magnus Jonson och Hugo Wihlborg	tidstypisk, konstnärlig
51	G. A Gåsbergs Familjegrav	tidstypisk, konstnärlig

Serie 1:d

187	C. W Erikssons Familjegrav	tidstypisk, stenram
199	Augusta Kristina Andersson	konstnärligt utsmyckad av Johnny Mattson, stenram

Serie 1:e

242	Gösta Egnell Familjegrav	tidstypisk
416	Ludvig Hellström	stenram

Serie 1:f

508	Erik Wilhelm Eriksson	personhistorik/lokalhistorisk
510	kyrkogårdsträdgårdsmästare, Fritz Persson	stenram
519-535		tidstypiska grusgravar

Serie 1:g

382	Carl Johan Ljunggren familjegrav	stenram
-----	----------------------------------	---------

Kvarter U:2, östra delen

7	Emma Rådström	tidstypisk, rest av allmänna linjen
140	Lars Nordqvist	tidstypisk, rest av allmänna linjen
149	P. E Nygren	konstnärlig, rest av allmänna linjen

162	J. A Thunander	konstnärlig, rest av allmänna linjen
191	Mor, tidstypisk	rest av allmänna linjen
199	Frida Andersson	resta av allmänna linjen
222	A. Lindqvist	tidstypisk, rest av allmänna linjen
223	Ebba Lindblom	tidstypisk, rest av allmänna linjen
436	Edvin Larsson	rest av allmänna linjen
510	Lovisa Hellström	konstnärlig, tidstypisk, rest av allmänna linjen
585	Albin Berg	rest av allmänna linjen

REFERENSER

Litteratur

- Ambrosiani, Sune & Wadsjö, Harald: *Kyrkogårdskonst*. Stockholm 1919
- Bomhus – från fåbodbygd till industrisamhälle Gävle 1983
- Boverket, Riksantikvarieämbetet & Svenska kyrkans kyrkogårdsdelegation: *Kyrkogårdens form och miljö*. Borås 1991
- Bucht, Eivor m.fl.: *Kyrkogårdens gröna kulturarv*. Klippan 1992
- Eliasson, Karl-Gustaf & Hoberg, Birgitta. *Kulturmiljövård* nr 6 1989 "Underhåll av gravvårdar". Stockholm 1989
- Göteborgs kyrkliga samfällighet, Göteborgs kyrkogårdsförvaltning & Göteborgs Stadsmuseum: *Nya varvets kyrkogård*. Kulturhistorisk inventering av Göteborgs kyrkogårdar, rapport 2. Göteborg 1993
- Göteborgs kyrkliga samfällighet, Göteborgs kyrkogårdsförvaltning & Göteborgs Stadsmuseum: *Mariebergs kyrkogård*. Kulturhistorisk inventering av Göteborgs kyrkogårdar, rapport 3. Göteborg 1993
- Göteborgs kyrkliga samfällighet, Göteborgs kyrkogårdsförvaltning & Göteborgs Stadsmuseum: *Västra kyrkogården*. Kulturhistorisk inventering av Göteborgs kyrkogårdar, rapport 4. Göteborg 1993.
- Kilström, Bengt Ingmar: *Bomhus kyrka*. 1983
- Kulturminnesvårdsprogram för Bomhus 1994, Stadsarkitektkontoret Gävle kommun
- Länsmuseet Gävleborg: *Ljusdals kyrkogård. Kulturhistorisk inventering samt riktlinjer för bevarande*. Gävle 1998
- Wadsjö, Harald: *Gravkonst*, Lund 1930

Otryckta källor

- Bomhus får egen präst och kyrka. klipparkivet
- Bomhus kyrka, skoluppsats
- Svenska kyrkan, kyrkokansliet: *Kyrkoantikvarisk ersättning. Vård- och underhållsplanering*. Information till församlingar och samfälligheter om vård av kyrkliga kulturminnen. Uppsala 2002
- Gävle kyrkogårdsförvaltning/hemsida, 2004-01-19, www.direktportalen.com/dynaweb/Gkforvaltning

Muntliga källor

- Arvidsson, Göran, Gävle kyrkliga samfällighet
- Grylin, Leif, Gävle kyrkliga samfällighet

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

BOMHUS KYRKOGRÅRD

BILAGA 1

Samtliga gravvårdar som finns upptagna i följande lista ska bevaras helt intakta. Vid eventuell förändring eller återgång till äldre utseende ska Läns museet kontaktas.

Kvarter: Serie 1:a

Gravnr: 6

Tillkomstår: 1920

Urvalskriterium: Tidstypiska drag, konstnärlig utformning

Karaktär: Stående grå sten med stenram och inskription och dekoration i jugendstil.

Kvarter: Serie 1:a

Gravnr: 12

Tillkomstår: 1921

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktär: Stående delvis polerad svart sten.

Kvarter: Serie 1:a

Gravnr: 15a+b

Tillkomstår: 1921

Urvalskriterium: Personhistorisk

Karaktär: Stort stående kors i blåstrad granit. Här vilar Sigfrid Johansson, komminister i Bomhus mellan åren 1916 och 1947. Han var även utbildad ingenjör och kom att bli en betydelsefull person i samhället. Han arbetade bland annat för att kyrkogården skulle anläggas invid kyrkan.

Kvarter: Serie 1:a

Gravnr: 19

Tillkomstår: 1922

Urvalskriterium: Tidstypiska drag, konstnärlig utformning

Karaktär: Stående polerad svart sten med dekorationer utförda i jugendstil

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

BOMHUS KYRKOGRÅRD

BILAGA 1

Kvarter: Serie 1:a
Gravnr: 25
Tillkomstår: 1924
Urvalskriterium: konstnärlig utformning
Karaktär: Stående keltiskt kors

Kvarter: Serie 1:a
Gravnr: 26
Tillkomstår: 1924
Urvalskriterium: Tidstypiska drag
Karaktär: Bred stående sten med stenram.

Kvarter: Serie 1:b
Gravnr: 41
Tillkomstår: 1925
Urvalskriterium: Lokalhistoriskt intresse
Karaktär: Stående stenkors. Gravvård uppförd till minne av Arthur Hewitt från Ormskirk i England. Han drunknade den 24 juli 1925 vid 22 års ålder.

Kvarter: Serie 1:b
Gravnr: 42
Tillkomstår: 1925
Urvalskriterium: Tidstypiska drag
Karaktär: Stående sten med stenram och fyra hörnstenar. Innanför stenramen ligger mönsterkrattat grus.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

BOMHUS KYRKOGRÅRD

BILAGA 1

Kvarter: Serie 1:b

Gravnr: 43

Tillkomstår: 1926

Urvalskriterium: Tidstypiska drag, konstnärlig utformning

Karaktär: Stående hög sten i röd granit med stenram. Även en liggande vård som har formen av en öppen bok. Innanför stenramen ligger mönsterkrattat grus.

Kvarter: Serie 1:c

Gravnr: 48

Tillkomstår: 1927

Urvalskriterium: Tidstypiska drag, konstnärlig utformning

Karaktär: Stående sten med nationalromantiska dekorationer.

Kvarter: Serie 1:c

Gravnr: 51

Tillkomstår: 1927

Urvalskriterium: Tidstypiska drag, konstnärlig utformning

Karaktär: Högre, något spetsig delvis polerad svart sten med sirliga dekorationer.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

BOMHUS KYRKOGRÅRD

BILAGA 1

Kvarter: Serie 1:b
Gravnr: 103
Tillkomstår: 1931
Urvalskriterium: Tidstypiska drag
Karaktär: Bred grå sten med förlängd sockel.

Kvarter: Serie 1:c
Gravnr: 146
Tillkomstår: 1935
Urvalskriterium: Konstnärlig utformning
Karaktär: Gjutet järnkors

Kvarter: Serie 1:d
Gravnr: 187
Tillkomstår: 1963
Urvalskriterium: Tidstypiska drag
Karaktär: Stående bred sten samt tre liggande stenar. Hela gravvården omgärdas av en stenram.

Kvarter: Serie 1:d
Gravnr: 199
Tillkomstår: 1939
Urvalskriterium: Konstnärlig utformning
Karaktär: Högt stående båtformat konstverk i granit av Jonny Mattsson med tre liggande vårdar. Hela gravvården omgärdas av en stenram.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

BOMHUS KYRKOGRÅRD

BILAGA 1

Kvarter: Serie 1:d
Gravnr: 275
Tillkomstår: 1945
Urvalskriterium: Tidstypiska drag, hotad
Karaktär: Bred stående svart sten med kolonner på var sida samt en överliggare. En liggande vård framför.

Kvarter: Serie 1:e
Gravnr: 242
Tillkomstår: 1942
Urvalskriterium: Tidstypiska drag
Karaktär: Stående bred sten med stenram.

Kvarter: Serie 1:e
Gravnr: 416
Tillkomstår: 1945
Urvalskriterium: Tidstypiska drag
Karaktär: Bred stående sten med stenram.

Kvarter: Serie 1:f
Gravnr: 508
Tillkomstår: 1965
Urvalskriterium: Personhistoriskt/Lokalhistoriskt intresse
Karaktär: Större stående sten i röd granit med grovhuggna kanter. Här vilar Erik Wilhelm Eriksson, verkställande direktör på Korsnäs mellan åren 1942-1959. Han var mycket engagerad i bolaget och dess personal och var bland annat med och startade Korsnäs personaltidning år 1952.

Kvarter: Serie 1:f
Gravnr: 510
Tillkomstår: 1960
Urvalskriterium: Tidstypiska drag/Konstnärlig utformning
Karaktär: Bred stående familjegrav i sten med stenram och grus som ytmaterial

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

BOMHUS KYRKOGÅRD

BILAGA 1

Kvarter: Serie1:f
Gravnr: 519
Tillkomstår: 1959
Urvalskriterium: Tidstypiska drag
Karaktär: En av gravvårdarna i de två raderna med relativt homogena breda familjegravar inom grusgravsområdet med mönsterkrattat grus som ytmaterial och måbärshäckar som omger varje gravvård. Stenarna är enkla rektangulära stående stenar med relativt lite dekorationer.

Kvarter: Serie1:f
Gravnr: 520
Tillkomstår: 1959
Urvalskriterium: Tidstypiska drag
Karaktär: En av gravvårdarna i de två raderna med relativt homogena breda familjegravar inom grusgravsområdet med mönsterkrattat grus som ytmaterial och måbärshäckar som omger varje gravvård. Stenarna är enkla rektangulära stående stenar med relativt lite dekorationer.

Kvarter: Serie1:f
Gravnr: 521
Tillkomstår: 1959
Urvalskriterium: Tidstypiska drag
Karaktär: En av gravvårdarna i de två raderna med relativt homogena breda familjegravar inom grusgravsområdet med mönsterkrattat grus som ytmaterial och måbärshäckar som omger varje gravvård. Stenarna är enkla rektangulära stående stenar med relativt lite dekorationer.

Kvarter: Serie1:f
Gravnr: 522
Tillkomstår: 1959
Urvalskriterium: Tidstypiska drag
Karaktär: En av gravvårdarna i de två raderna med relativt homogena breda familjegravar inom grusgravsområdet med mönsterkrattat grus som ytmaterial och måbärshäckar som omger varje gravvård. Stenarna är enkla rektangulära stående stenar med relativt lite dekorationer.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

BOMHUS KYRKOGRÅRD

BILAGA 1

Kvarter: Serie1:f

Gravnr: 523

Tillkomstår: 1960

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktär: En av gravvårdarna i de två raderna med relativt homogena breda familjegravar inom grusgravsområdet med mönsterkrattat grus som ytmaterial och måbärshäckar som omger varje gravvård. Stenarna är enkla rektangulära stående stenar med relativt lite dekorationer.

Kvarter: Serie1:f

Gravnr: 525

Tillkomstår: 1960

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktär: En av gravvårdarna i de två raderna med relativt homogena breda familjegravar inom grusgravsområdet med mönsterkrattat grus som ytmaterial och måbärshäckar som omger varje gravvård. Stenarna är enkla rektangulära stående stenar med relativt lite dekorationer.

Kvarter: Serie1:f

Gravnr: 526

Tillkomstår: 1959

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktär: En av gravvårdarna i de två raderna med relativt homogena breda familjegravar inom grusgravsområdet med mönsterkrattat grus som ytmaterial och måbärshäckar som omger varje gravvård. Stenarna är enkla rektangulära stående stenar med relativt lite dekorationer.

Kvarter: Serie1:f

Gravnr: 527

Tillkomstår: 1960

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktär: En av gravvårdarna i de två raderna med relativt homogena breda familjegravar inom grusgravsområdet med mönsterkrattat grus som ytmaterial och måbärshäckar som omger varje gravvård. Stenarna är enkla rektangulära stående stenar med relativt lite dekorationer.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

BOMHUS KYRKOGRÅRD

BILAGA 1

Kvarter: Serie1:f

Gravnr: 529

Tillkomstår: 1960

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktär: En av gravvårdarna i de två raderna med relativt homogena breda familjegravar inom grusgravsområdet med mönsterkrattat grus som ytmaterial och måbärshäckar som omger varje gravvård. Stenarna är enkla rektangulära stående stenar med relativt lite dekorationer.

Kvarter: Serie1:f

Gravnr: 530

Tillkomstår: 1960

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktär: En av gravvårdarna i de två raderna med relativt homogena breda familjegravar inom grusgravsområdet med mönsterkrattat grus som ytmaterial och måbärshäckar som omger varje gravvård. Stenarna är enkla rektangulära stående stenar med relativt lite dekorationer.

Kvarter: Serie1:f

Gravnr: 531

Tillkomstår: 1960

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktär: En av gravvårdarna i de två raderna med relativt homogena breda familjegravar inom grusgravsområdet med mönsterkrattat grus som ytmaterial och måbärshäckar som omger varje gravvård. Stenarna är enkla rektangulära stående stenar med relativt lite dekorationer.

Kvarter: Serie1:f

Gravnr: 532

Tillkomstår: 1960

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktär: En av gravvårdarna i de två raderna med relativt homogena breda familjegravar inom grusgravsområdet med mönsterkrattat grus som ytmaterial och måbärshäckar som omger varje gravvård. Stenarna är enkla rektangulära stående stenar med relativt lite dekorationer.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

BOMHUS KYRKOGRÅRD

BILAGA 1

Kvarter: Serie1:f

Gravnr: 533

Tillkomstår: 1960

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktär: En av gravvårdarna i de två raderna med relativt homogena breda familjegravar inom grusgravsområdet med mönsterkrattat grus som ytmaterial och måbärshäckar som omger varje gravvård. Stenarna är enkla rektangulära stående stenar med relativt lite dekorationer.

Kvarter: Serie1:f

Gravnr: 534

Tillkomstår: 1960

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktär: En av gravvårdarna i de två raderna med relativt homogena breda familjegravar inom grusgravsområdet med mönsterkrattat grus som ytmaterial och måbärshäckar som omger varje gravvård. Stenarna är enkla rektangulära stående stenar med relativt lite dekorationer.

Kvarter: Serie1:f

Gravnr: 535

Tillkomstår: 1960

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktär: En av gravvårdarna i de två raderna med relativt homogena breda familjegravar inom grusgravsområdet med mönsterkrattat grus som ytmaterial och måbärshäckar som omger varje gravvård. Stenarna är enkla rektangulära stående stenar med relativt lite dekorationer.

Kvarter: Serie1:g

Gravnr: 382

Tillkomstår: 1952

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktär: Bred stående familjegrav i svart sten med stenram.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

BOMHUS KYRKOGRÅRD

BILAGA 1

Kvarter: U:2

Gravnr: 7

Tillkomstår: 1920

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktär: En stående något spetsig grå sten samt en liggande svart sten. Gravvården är en rest av den allmänna linjen.

Kvarter: U:2

Gravnr: 119

Tillkomstår: 1929

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktär: Stående sten med nationalromantiska dekorationer samt en liggande sten. Gravvården är en rest av den allmänna linjen.

Kvarter: U:2

Gravnr: 140

Tillkomstår: 1929

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktär: Stående delvis polerad sten med sirlig dekoration och rundad överkant. Gravvården är en rest av den allmänna linjen.

Kvarter: U:2

Gravnr: 149

Tillkomstår: 1929

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktär: Rektangulär stående sten samt en liggande sten vid foten. Gravvården är en rest av den allmänna linjen.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

BOMHUS KYRKOGRÅRD

BILAGA 1

Kvarter: U:2

Gravnr: 162

Tillkomstår: 1930

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktär: En lutande grå sten med en polerad svart platta fäst på. En liggande vård i grå och polerad svart sten. Gravvården är en rest av den allmänna linjen.

Kvarter: U:2

Gravnr: 191

Tillkomstår: 1930

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktär: Kvadratisk enkel lutande svart sten. Gravstenen är en rest av den allmänna linjen.

Kvarter: U:2

Gravnr: 223

Tillkomstår: 1934

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktär: Stående sten med sirliga dekorationer. Gravvården är en rest av den allmänna linjen.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

BOMHUS KYRKOGRÅRD

BILAGA 1

Kvarter: U:2

Gravnr: 224

Tillkomstår: 1934

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktär: Enkel stående sten. Gravvården är en rest av allmänna linjen.

Kvarter: U:2

Gravnr: 436

Tillkomstår: 1941

Urvalskriterium: Tidstypiska drag, hotad

Karaktär: Vitmålat stående träkors. Gravvården är en rest av den allmänna linjen.

Kvarter: U:2

Gravnr: 510

Tillkomstår: 1945

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktär: Stående rektangulär sten med en liggande sten vid foten. Gravvården är en rest av den allmänna linjen.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR

BOMHUS KYRKOGRÅRD

BILAGA 1

Kvarter: U:2

Gravnr: 585

Tillkomstår: 1947

Urvalskriterium: Tidstypiska drag

Karaktär: Stående rektangulär sten. Gravvården är en rest av den allmänna linjen.

LÄNSMUSEET
GÄVLEBORG

Södra Strandgatan 20, Box 746, 801 28 Gävle
Tfn 026-65 56 00 www.lansmuseetgavleborg.se